

Vg 55 hör till de mest omskrivna västgötastenarna. Detta har delvis sin grund i de spekulationer i rudbeckiansk anda om stenens ålder, som bl. a. kommer till uttryck i J. Göranssons inledning till *Bautil*: »Käleby hållar N:o 835 (sic!). äro upsatte då Ulfer eller Alfer ok Thor varit Konungar / det är vid verldenes år 2000. Ty Alf var Bores son ok broder med Odhin 1. ok sålunda Thors farbroder; denna Thor var ÖfverKonung på Scandö / men på samma tid var uti den del af Svea Rike / som het Alfheim / Alf eller Ulf Konung.» Redan Brocman, som uppför Källby hallar under rubriken »Påfwiske Runstenar», tar emellertid avstånd från en sådan spekulativ åsikt, och han förlämnar den snarast ett löjets skimmer: »Detta Ättartal är på sit Ställe artigt nog; Men lærer intet behöfwat til at wisa denne Stens Ålder, sedan et inom dess Skrift inneslutet Korss får flytta honom til Christne Tider. Det är ock åljäst nog samt kunnigt, at flere både större och lägre Personer i långt senare Tider burit Namn af Alf och Thor.»

Källby hallar stå invid ett gravfält med några sparsamma rester av gravhögar, som ännu ej blivit uppslukade av grustakten, som går fram över platsen. På E. Brenners bild liksom på träsnittet i *Bautil* avtecknar sig stenen verkningsfullt mot bakgrunden av detta gravfält. Platsen kallades på 1600-talet »Kongzbacken». Digelius talar om »*Drottninge-liden* apud stelas runicas Kälbyenses». Ett litet stycke från runstenarna finnes en sänka kallad »Drottninghålan» (Ljungström; även uppgivet på platsen 1934).

56. Källby sn, Källby ås. Tidigare i Skälvums sn och by.¹

Pl. 45.

Litteratur: B 932, L 1341, T 12. Ransakningarna 1667-1684 (tr. i VFT 4: 5-6, 1932, s. 114); E. Brenner, Anteckning 1669 i KB F m 27, s. 27; J. Hadorph, Annotationskladd (i: J. Peringskiöld, Monumenta 9, tr. som Reseanteckningar etc. i VFT 2: 1, 1901, s. 80), Memorial 1673 [för Karl XI:s eriksgata] (Riksarkivet, tr. i Schücks nedan a. a., s. 391), Resebeskrivning över K. Carl XI:s Resa i Sverige 1673, bl. 114 f. (KB F f 5, renskr. av annan hand, delvis tr. i VFT 2: 1, 1901, s. 80 not); O. Rudbeck, Atland 3 (1698), s. 98; J. Peringskiöld, Monumenta 9, bl. 73; O. Celsius, Uppteckning i UUB R 556, Svenska runstenar (KB F m 60) 1, s. 304, 2, s. 7; S. J. Digelius, De Husaby (1740), s. 48 f.; Carl Linnæus, Wästgöta-Resa (1747), s. 43 (nytr. 1928, s. 47); N. R. Brocman, Sagan om Ingvar Widtfarne (1762), s. 248; Jonas I. Marchander, Uppteckning ²³/₁₀ 1775 (i: J. G. Liljegren, Samlingar Msc:t Runir, fol., nr 25, ATA); C. G. G. Hilfeling, Concepter och Ritningar öfver en resa i Westergöthland (ATA); P. Tham, Anteckning i Hilfelings sistn. saml.; E. Tuneld, Geografi öfver Götha Rike 1795 (1826), s. 269 f.; P. E. Lindskog, En kortt beskrifning om Skara stift 2 (1813), s. 78; N. H. Sjöborg, Samlingar för Nordens fornälskare 3 (1830), s. 148; P. A. Sæve, Berättelse 1862, s. 202 f. (ATA, tr. i ATS 2, 1869, s. 151); C. J. Ljungström, Kinneferdings och Kållands härader (1871), s. 50 f., Brev ²²/₂ 1871 t. B. E. Hildebrand (ATA); Fornminnesinventering 1919 o. 1922 (ATA); O. Sjögren, Sverige 4 (1933), s. 336; H. Schück, K. Vitt. Hist. o. Ant. Akademien, dess förhistoria och historia 2 (1933), s. 376, 391; H. Jungner, Källby hallar (i: Namn och Bygd 24, 1936, s. 215; även i: Nomina Germanica, festskr. t. B. Hesselman 1935); Handlingar 1935 i ATA; H. Wideen, Västsvenska vikingatidsstudier (1955), passim.

Äldre avbildningar: E. Brenner, bläckteckning ²/₁₀ 1669 (i KB F m 27, s. 27), renritning (i KB F l 4 c, s. 69); J. Hadorph och P. Törnewall, träsnitt (i Peringskiölds Monumenta och B 932); Rudbeck a. a.; träsnitt efter C. Hagelberg i Digelius a. a.; Sjöborg a. a., pl. 17, fig. 37; Sæve, bläckteckning (i a. a.); Ljungström a. a.; O. Erlandsson, träsnitt i (T 12).

Runstenen står på Källby ås, omedelbart N om landsvägen Källby stn-Källby k:a, 250 m. Ö om vägskalet vid Eolsborg, 800 m. V om Källby kyrka. Mitt emot, på andra sidan landsvägen, står Vg 55.

Till sin nuvarande plats har stenen genom J. Hadorphs tillskyndan flyttats 1669 från Skälvums by och socken, där den legat som brosten över en bäck.

Om Vg 56 antecknar Husabyprästen Petrus Andreas i *Ransakningarna*: »Finnes och Så en Sten liggandes på Siälffoms gata, Som ähr ritat medh Rune Skriffth och ähre någre Som Säya Sigh haffva hördt thet talet, att dhen Stenen Skulle fordom Vara kommen ifrån Höghehaldh på Kongzbacken Vedh Kiälby.» Något direkt stöd för den uppgivna ortstraditionen, att stenen ursprungligen skulle ha haft sin plats invid Vg 55, har icke vunnits. Olaus Magnus meddelar dock i *Historia de gentibus septentrionalibus* (1555) förekomsten av tre väldiga stenar med ristning vid Källby. En av dem var Vg 55. En annan kan möjligen med hänsyn till orts-

¹ Med hänsyn till planschhäftet har inskriften fått behålla sin benämning och plats i nummerföljden.



Fig. 77. Vg 56. Källby sn, Källby ås. Efter teckning av Brenner i F m 27.

traditionen, ha varit Vg 56, men det är föga troligt. I så fall hänför sig Hadorphs beskrivning av den kvarvarande röda »Stubben» (se nedan) till den tredje stenen, vilken mött helt okända öden. I sin *Resebeskrivning* 1673 skriver Hadorph följande: »Den omkullfallne och aldeles förkompne Stenen var af rödh Telgsteen, som än qvar stående Stubben bevittnar. När jagh år 1669 var uthi Västergötland medh H:s HögGrefl. Excell:s Hr Drotzen Grefve Magnus Gabriel De la Gardie, reste jagh omkring i hans grefveskap och besichtigade denna, så väl som alle andre orter. När jagh hijt kom den ... Octobris, ransakade iagh myket effter den bortavarande Stenen; tå sades migh af somblige, att han fans vidh Kyrkian, somblige sade, att han var förd til Skälfvums bäck, och der lagd för en gångespång. Nu emedan thet i sanning befans, att en stoor runesteen låg öfver samma bäck, och almogen enhälleligen bekände, att detta vore then samma, befalde H:s HögGrefl. Excell:s, att den skulle till sitt förra ställe föras, det ock skiedde med 20 par oxar. Men efter jagh i medlertijdh reste bort annorstädes, och icke kom till denna ort mehr på detta åhret, blef han ther liggiandes in till år 1671, tå jagh åter inkom i Västergötland, och efter en ny besichtning på någre orter i Grefveskapet (som jagh till förenne icke kunde så väl förrätta af dagarnes korthet på den tijdh) kom å nyo till desse haller, befann iagh, att denne dijt förde Stenen var icke den samma, som förra der stått hafver; ty denne var af helt annan Steen, nembl. grå, och icke rödh, som den förre varit hade. Icke dess mindre effter denne icke kunde tillbaka föras, som en half Mijl var, dess uthan hade han fast illa farit på förra stället af folkets trampande; derföre lät iagh denne Steen upresa dagen efter den förra [Vg 55], nembl. den 6 Julij, bredevindh den förriges ställe, så att nu der äfvenså tvenne Stenar stå upreste, som fordom, fast af olijka art och skriffter.» Den omförmälda »qvar stående Stubben» synes på E. Brenners teckning av Vg 55. Hadorph har alltså kommit till den upp-

fattningen, att flyttningen var ett misstag. Men då stenen har farit illa på sin förra plats, har han låtit saken bero.

K. Torin skriver, att stenen blivit illa medfaren af brinnande tjärtunnor, som Valborgsmessaftnar blifvit ställda på densamme». I samband med vägomläggning i början av 1870-talet lär stenen ha flyttats några meter norrut.

Sandsten. Höjd 3,10 m., bredd 1,43 m. Stenytan är starkt vittrad. Till vänster har ett stycke slagits bort. Denna skada har stenen erhållit redan före avtecknandet 1669. Det avslagna stycket torde icke ha innehållit runinskrift men väl ha kompletterat den ornamentala figurristningen på stenen.

Inskrift:

sturiaki + sati + stin + pasi + iftir + kaur + faður + sin

Styriaki(?) satti sten þannsi æftir kaur, faður sinn.

»Styråke(?) satte denna sten efter kaur, sin fader.»

Till läsningen: 1–4 **stur** äro säkra. Av r. 5 finns endast översta delen i behåll. Upp till till höger finns en mycket grund fördjupning, som icke kan vara spår av en l-bst. 6 **a** har tidigare tolkats som binderuna av **l** och **a**; **a**-bst är säker, däremot har den förmodade l-bst tydligen framkallats av vittring utefter en spricka i stenen. Mellanleden i 9 **s** är svårt vittrad. T.h. om hst i 15 **i** utgår snett uppåt en fördjupning, som icke är huggen. Sk efter 16 **n** är vittrat. 18 **a** står på ett ojämnt ställe och har därför blifvit otydlig. Detsamma gäller om 20 **i**. Av r. 21–22 återstå endast mycket svaga spår. R. 26 har särskilt intresse. Runan har tidigare lästs

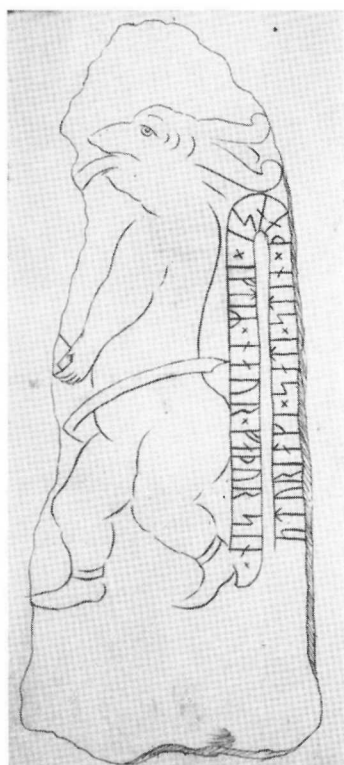


Fig. 78. Vg 56. Källby sn, Källby ås.
Efter teckning av Brenner i F 14 c.



Fig. 79. Vg 56. Källby sn, Källby ås.
Efter träsnitt i Peringskiölds Monumenta (B 932).

n, även **fn**; en fördjupning i form av en **k**-bst förefaller att vara huggen, men därjämte finns en kraftig fördjupning som till en **n**-bst. Denna har emellertid med all sannolikhet uppkommit genom vittring. R. 27 har en tydlig **a**-bst; den fördjupning, som korsar runan snett nedåt höger, och som vid första anblicken ger runan utseende av **h**, har med säkerhet uppkommit genom vittring. 31 **a** har upptill t. v. en kraftig, naturlig fördjupning. I sk efter 34 **r** är endast den lodräta linjen säker.

»Thenne Steen är fuller mycket förnött, men dock kunde wy det mästa igenfinna på honom», skriver Hadorph 1673. Hans uppteckning visar följande avvikelser från ovanstående: 6 **āl**, 7 **t**, 19 **ns**, 26 **n**. Träsnittet (B 932) har samma läsning, men i stället för 7 **t** står här **k**. Liksom beträffande Vg 55 förblir Hadorphs läsning, sådan den fixerats i *Bautil*, underlag för åtskilliga forskares uppfattningar (Rudbeck, Celsius, Digelius, Brocman, Tham-Hilfeling, Sjöborg). — Först Säve frigör sig genom förnyad granskning av monumentet från beroendet av *Bautil*: 5–6, **lālā**, 26 **f**. — Torin: 6 **lā**, 19 **n**, 26 **n**, 37 **a**, sk efter sista runan.

De båda namnen ha varit svåra att identifiera, och många olika förslag ha framförts. O. Celsius, vars anteckningar enligt uppgift gå tillbaka till Magnus Celsius: *Sturilagi* »Nomen Sturlauger hin starfsami»; Brocman: *Uturiālki*; Tham-Hilfeling: *Sturlagi*; Säve: *Sturlaki*; Torin: *Sturilaki*. Det andra namnet har före P. A. Säve tolkats *Naur*. Säve däremot förändrar läsningen till *Faur*. Intet av förslagen har kommenterats.

H. Jungner behandlar namnfrågan utförligt i *Namn och bygd* 24 (1936), s. 220 f. Om inskriftens första namn skriver han: »Den av ristningen bäst motiverade läsningen synes vara **sturiaki** (varjämte i anslutning till Säves teckning **sturlaki** må hållas i minne; jfr den västgötska Ballstorpsstenens **utlaki**).» Alternativet inom parentes bortfaller ur diskussionen efter granskningen 1945, jfr ovan »Till läsningen», r. 5. Jungner fortsätter: »Förleden i detta namn torde vara det **styr-**, som ingår i ett flertal fornsvenska namn: *Styrbiorn*, *Styrfast*, *Styrger*, *Styrlogh*. I **Styriaki* skulle kompositionsvokalen ha bevarats framför vokal. Senare leden är namnet

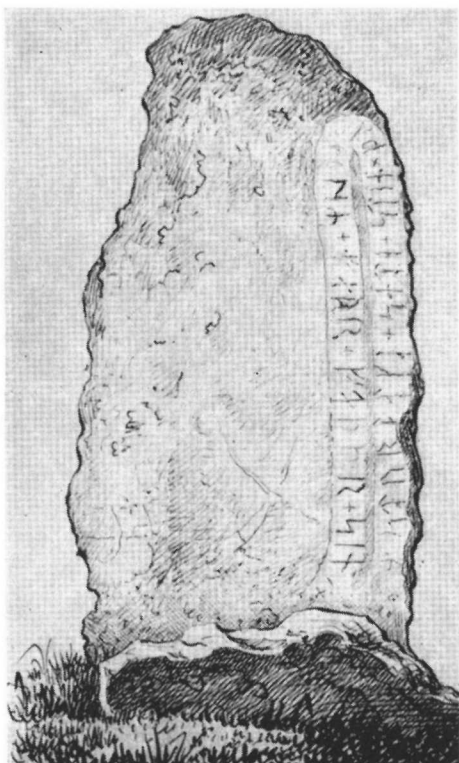


Fig. 80. Vg 56. Källby sn, Källby ås.
Efter teckning av Säve.

Ake, som är 'rätt vanligt, åtminstone i Götaland' (Lundgren o. Brate). Något *Styr*-namn med bevarat *-i-* har jag ej f.ö. funnit. **Styriaki* är till sin bildning att jämföra med fisl. *styrjöld* 'strid', *styrjaldlig* 'ostyrig'.

Beträffande det andra namnet uttrycker sig Jungner mera reserverat. »Då namnets runform är så pass osäkert styrkt, tjäna förmodanden om namnets språkliga innebörd ej mycket till. Man kommer att tänka på senare delen av det från danska runstenar kända **upinkaur**». Det kan också erinras om att på Vg 73, stående på endast ett par mils avstånd från Vg 56, mansnamnet *Karr* förekommer, starkformen till det vanligare namnet *Kari*.

Den ornamentala figurstillingen på stenen har väckt stor uppmärksamhet bland de äldre runforskarna, ehuru meningarna om dess art och syftemål varit delade. Hadorph skriver 1673: »Belätet der står är en Kiämpe eller Rese.» N. R. Brocman anser det »troligt, at man welat afrita en Munk, cum cucullo, fastän Figuren icke är ibland de mäst behaglige», medan N. H. Sjöborg fann den mest likna »beelsebub sjelf eller något annat djefvulskap». — »Gissningar tjäna ej mycket till. Den avbildade får kanske tänkas fungera såsom något slags avskräckande *αποτροπαίον*, den där bunden av runmästaren skall tillse, dels att den döde 'njuter kumlet' och inte oroar de levande, dels att de levande hålla sig borta och inte oroa gravbon» (Jungner a. a.).

I åldershänseende kan på språkliga grunder icke någon relativ kronologi uppställas mellan de båda Källby hallar. De kunna ha ristats ungefär samtidigt. Betraktaren har kanske just därför svårt att frigöra sig från intrycket, att de båda ståtliga monumenten på Källby ås genom sitt bildspråk symbolisera kampen mellan två ideologier, kristen lära och heden tro, i en trakt där denna kamp förvisso förts med särskild intensitet.

57. Lindärva sn, kyrkogården.

Pl. 43.

Litteratur: B 982, L 1616. J. Hadorph, Annotationskladd (i: J. Peringskiöld, Monumenta 9, delvis publ. som Reseanteckningar etc. 1669 och 1671 i VFT 2: 1, 1901, s. 86); J. Peringskiöld, Monumenta 9, bl. 88; J. G. Liljegren, Runlära (1832), s. 136, 148; E. Fischer, Västergötlands kyrkliga konst under medeltiden (1920), s. 77; Handlingar 1935 i ATA; S. Gardell, Gravmonument från Sveriges medeltid I (1937, rev. 1945), nr 672.

Äldre avbildningar: E. Brenner, bläckteckning 1670(?) (i KB F 1 4 b, bl. 371); 2 träsnitt (i Peringskiöld a. a. 9, bl. 88, det ena osign., återgår på Brenners teckning, det andra märkt IH-PT d. v. s. J. Hadorph och P. Törnwall, finns även i B 982); Liljegren, Runlära, pl. 6.

På Lindärva kyrkogård 4 m. VSV om kyrkans västra ingång står en korsformad gavelsten till en medeltida gravkista. På översta korsarmen, ovanför de vittrade resterna av ett ornamentalt, skulpterat djur, förmodligen en basilisk, stå fyra runor inristade. Kistan avtecknades i sin helhet på 1600-talet av E. Brenner. Sedan dess ha kistans övriga delar förkommit.

Sandsten. Höjd 0,79 m., bredd över korset 0,52 m.

Inskrift:

m - ai